

ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ НАУК ПРО ЗДОРОВ'Я

Кафедра педагогіки та соціальної роботи

«До захисту допущено»
Зав. кафедрою _____
(підпис)
«___» _____ 2023 р.

Піхоцька Наталія Миколаївна

Кваліфікаційна робота

“Корекційно-педагогічна робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки”

231 Соціальна робота, освітня програма “Соціальна педагогіка”

23 Соціальна робота

Науковий керівник: Корнят Віра, кандидат педагогічних наук, доцент.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.	6
1.1 Визначення девіантної поведінки у дітей, її види та причини.	6
1.2. Форми та методи корекції девіантної поведінки дітей.	9
1.3. Особливості роботи соціального педагога у корекційно-педагогічній роботі з дітьми девіантної поведінки.....	13
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	188
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ТА КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НИМИ.	20
2.1. Опис методик проведеного дослідження.....	20
2.2 Аналіз емпіричного дослідження	23
2.3 Організація корекційно-педагогічної роботи з дітьми схильними до девіантної поведінки.....	27
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	32
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38
ДОДАТКИ	42
ДОДАТОК А	42
ДОДАТОК Б	46
ДОДАТОК В	52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується змінами, які впливають на всі сфери людського життя. На фоні всіх подій, які відбуваються, зокрема воєнні дії, які відбуваються у нашій країні, діти перебувають у важкому становищі внаслідок несформованості системи моральних переконань, ціннісних орієнтацій тощо, що нерідко може викликати у них неадекватні реакції на певні події. Зміни, які відбуваються в свідомості дітей, можуть погано вплинути на їхнє майбутнє, перешкоджають психологічному розвитку та викликають відповідні реакції та зміни в поведінці. Стрес та травми, пов'язані з такими конфліктами можуть негативно позначатись на психічному здоров'ї дітей та іноді сприяти розвитку девіантної поведінки.

Сьогодні набуває особливого значення проблема подолання девіантної поведінки у дітей на ранніх етапах її вияву, зокрема в підлітковому віці, юнацтві. Саме в цьому віці можна спостерігати симптоми негативних відхилень, які в кризовий період розвитку особистості є звичним явищем, через відсутність відповідної корекційної роботи поступово можуть перетворитись у риси характеру, а відтак перерости у злочинні дії в найближчому майбутньому.

Виявлення умов та причин різної форми девіації, видів асоціальної поведінки та шляхів її корекції викликають неабиякий інтерес серед українських та зарубіжних дослідників таких як Безпалько О. (2009), Балакірева О. (2012), Сорочинська В. (2003), Коротков П. (2013) тощо.

Сьогоднішня соціальна ситуація є нестабільною для усіх членів суспільства, викликає ускладнення умов життєдіяльності, зміну моральних цінностей тощо. Особливо гостро це стосується дітей підліткового віку. Це свідчить, що проблема залишається важливою як для науковців, так і для

практиків, що і зумовлює актуальність теми дослідження “Корекційно-педагогічна робота з дітьми схильної до девіантної поведінки”.

Об’єкт дослідження – девіантна поведінка дітей.

Предмет дослідження – особливості корекційно-педагогічної роботи соціального педагога з дітьми, схильними до девіантної поведінки, в умовах загальноосвітньої школи.

Мета дослідження полягає в теоретичному вивченні проблеми девіантної поведінки дітей у підлітковому віці та обґрунтуванні змісту, форм, методів роботи соціального педагога щодо її корекції в умовах загальноосвітньої школи.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття, види та причини девіантної поведінки у дітей шкільного віку.
2. Проаналізувати методи корекції девіантної поведінки.
3. Описати функції соціального педагога у корекційно-педагогічній роботі з дітьми схильними до девіантної поведінки.
4. Емпірично вивчити сучасний стан та прояви девіантної поведінки опитаних підлітків
5. Розробити програму корекційно-педагогічної роботи соціального педагога з подолання проявів девіантної поведінки дітей в умовах загальноосвітньої школи.

Для досягнення поставленої мети та завдань, забезпечення достовірності результатів буде використано такі **методи дослідження:**

– *теоретичні* - аналіз основних понять, аналіз наукової літератури, документація з соціальної роботи, порівняння й структурування отриманих даних з метою всебічного та ефективного вивчення основних корекційно-педагогічних методів роботи з дітьми, які є схильними до девіантної поведінки;

– *емпіричні* - опитувальник агресивних та ворожих реакцій А. Басса та А. Дарки та опитувальник на визначення типів акцентуації характеру Леонгарда-Шмішека.

Практичне значення дослідження: розроблена програма та тренінгові заняття щодо профілактики девіантної поведінки підлітків. Робота може бути використана соціальними педагогами загальноосвітніх шкіл, соціальними працівниками дитячих та молодіжних організацій для роботи з дітьми з метою попередження деструктивної поведінки.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел, який налічує 36 джерел, додатків. Загальний обсяг роботи - 54 сторінки. Загальний зміст роботи викладено на 3-36 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.

1.1 Визначення девіантної поведінки у дітей, її види та причини.

На сучасному етапі девіантну поведінку Безпалько О. (2009), розглядає як «систему вчинків, що не відповідає прийнятим у суспільстві нормам і проявляється у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушенні процесів самоактуалізації та ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою» (Безпалько, 2009). Проте, слід розуміти, що серед зарубіжних і вітчизняних дослідників не існує єдиного правильного визначення девіантної поведінки. Одні вважають, що це порушення правових норм, інші, що це різні види соціальної патології або відхилення від схвалених норм суспільства. Проте, незважаючи на різні трактування терміну “девіантна поведінка”, головним критерієм девіації можемо вважати порушення норм, прийнятих у суспільстві, відповідно до того, яка система норм і цінностей у кожному суспільстві. На думку Л.І. Магдасюк (2019), девіантну поведінку варто розглядати як явище, що спровоковане рядом чинників, які впливають на стан особистості в цілому, і наслідком цього стану може бути девіантна поведінка (Мигдасюк, 2019).

«Девіації в підлітковому та юнацькому віці часто виникають як відповідь, на неспроможність дитини реалізувати свої особистісні тенденції до самоактуалізації» (Нечипоренко, 2019). Відповідно, девіантну поведінку також можна визначити як наслідок невдалого процесу соціалізації .

З часом соціальні норми і правила соціального відхилення зазнають змін. Виникнення нових законів та правил призводить до нових видів девіантної

поведінки, тому її оцінка здійснюється з урахуванням історичних умов і має конкретний характер. І відповідно, різноманітність соціальних норм, призводить до різних девіацій. (Стегній, 2007)

В цілому, залежно від ступеня шкоди заподіяної інтересам індивіда, соціальної групи чи суспільства в цілому, Стегній О.Г (2007) виділяє три види девіантної поведінки:

- деструктивна поведінка;
- асоціальна поведінка;
- протиправна поведінка (Стегній, 2007)

Деструктивну поведінку Шаш А.Р. (2014) визначає, як шкоду, яка заподіяна лише собі та не підлягає загальноприйнятим соціальним нормам у суспільстві. Причини деструктивної поведінки є емоційними, та часто не усвідомлюються ні дитиною, ні дорослим. Часто основними причинами стає боротьба за увагу, за самоствердження, бажання помститися за образи чи уникнути відповідальності за свої вчинки тощо (Шаш, 2014).

Передумовами виникнення деструктивної поведінки слугують чимало соціокультурних чинників, зокрема, на думку дослідника Шаш А.Р. (2014), це:

- вплив засобів масової інформації;
- наявність некерованих молодіжних субкультур;
- особливості сімейного виховання;
- новітні технології (Шаш, 2014).

Асоціальна поведінка, Стегнієм О.Г. (2007), визначається як шкода завдана і собі, і соціальним спільнотам. Асоціальність може виявитись і у молодших класах і вже у підлітковому віці. Така поведінка може бути викликана багатьма факторами і також може стати формою захисту від зовнішньої агресії.

Знаковська Н.В. пише: “У сучасних умовах протиправна та асоціальна поведінка набуває масового характеру і часто сприймається як раціональний та загальноприйнятий стиль життя” (Знаковська, 2014).

Як зазначила Циноборенко І.С. (2020), асоціальну поведінку можна поділити на три основні види - це:

- аморальна - порушення норм моралі;
- злочинна - порушення кримінально-правових норм;
- протиправна - порушення, яке підлягає покаранню, але не кримінальному (Циноборенко, 2020).

І протиправна поведінка, це, як зрозуміло, порушення моральних та правових норм. Існує пряма залежність між розвитком протиправної поведінки у молодого покоління та зростанням у суспільстві злочинних явищ. Бажання вчиняти протиправні дії зростає з розвитком девіантної поведінки дітей (Девіантна поведінка: форми, види, причини, профілактика, 2018).

Важливо розібратись, що ж може слугувати причинами девіантної поведінки у дітей, що є поштовхом та спонукає їх до девіантних дій. Серед причин девіантної поведінки Безпалько О. (2009), виокремлює:

- «соціально-економічні (зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених форм заробітку, безробіття, доступність неповнолітніх до алкоголю та тютюну, неконтрольована реклама психоактивних речовин);
- соціально-педагогічні (криза інституту сім'ї; виховання в неповній сім'ї; завищені вимоги батьків до дитини; ворожість та конфлікти між батьками, батьками та дітьми; критицизм підлітка щодо школи, сім'ї, відчуженість від них; низький статус підлітка у класному колективі; слабка система позашкільної зайнятості дітей та молоді);
- соціально-культурні (зниження морально-етичного рівня населення; поширення кримінальної субкультури; негативний вплив засобів масової інформації; лібералізація статевої моралі; домінування серед молоді культу сили);
- психологічні (прагнення бути незалежним від дорослих; бажання бути визнаним в групі однолітків; прагнення до самоствердження; намагання виглядати дорослим; потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації; підвищена тривожність, низька самооцінка; акцентуації характеру, психопатії; психологічні синдроми; негативні риси характеру);

- біологічні (генетичні – порушення у розумовому розвитку, дефекти слуху та зору, тілесні вади, порушення нервової системи тощо; психофізіологічні, що активізуються внаслідок специфічної дії на організм дитини особливих психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, порушень екологічного балансу у регіоні проживання дитини тощо; фізіологічні – дефекти мовлення, зовнішня непривабливість, недоліки конституційної будови тіла тощо)» (Безпалько, 2009).

Особливо варто зазначити, що у сучасному світі, причинами девіантності дітей можуть стати проблеми, пов'язані з соціально-економічними та політичними потрясіннями. “Російсько-українська війна відкриває новий ракурс погляду на девіантну поведінку. З одного боку, кожна війна породжує низку відомих девіацій та специфічних злочинів, з іншого – війни мають конкретно-історичні відмінності, що детермінують появу особливих або відносно нових відхилень” – вважає Рущенко (Рущенко, 2015).

Отже, девіантна поведінка часто зумовлена невдалою соціалізацією підлітків. До причин її прояву можна віднести такі соціокультурні фактори, як особливості сімейного виховання, прагнення до самоствердження, новітні технології, молодіжні субкультури, вплив ЗМІ тощо. За ступенем завданої шкоди, деструктивну поведінку поділяють на деструктивну, асоціальну та протиправну.

1.2. Форми та методи корекції девіантної поведінки дітей.

Так як соціальне життя є складним та різноманітним, охоплює не тільки спокійне та стабільне життя а й відхилення, то девіантна поведінка безсумнівно потребує корекції. Також, не можна не згадати складні економічні, політичні та соціальні процеси, які відбуваються зараз у нашій державі, що призводить до змін виховної функції сім'ї, освітніх та культурних закладів. Додатково ускладнює ситуацію важке матеріальне становище сімей, неблагополуччя тощо,

що призводить до збільшення кількості підлітків, чия поведінка може виходити за межі правових чи моральних норм.

Девіантна поведінка у дітей є складною і може бути спричинена багатьма факторами, включаючи генетику, середовище та індивідуальні особливості. І саме розуміння основних причин може допомогти розробити більш ефективні стратегії корекційно-педагогічної роботи. Загалом, корекційно-педагогічна робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки, має важливе значення для сприяння позитивних наслідків. Втручаючись на ранній стадії та вирішуючи основні проблеми, педагоги можуть допомогти дітям розвинути навички та ресурси, необхідні для здорового та продуктивного життя. Це може принести користь не лише підліткам, але й їх родинам, громадам та суспільству в цілому.

Загалом можна сформулювати декілька функцій, на реалізацію яких спрямована корекційна робота, це:

- коригувальна функція, тобто виправлення певних негативних якостей;
- виховна функція - поновлення тих позитивних якостей, які переважали до появи девіантної поведінки у дітей;
- стимулююча - активізація суспільно корисної діяльності;
- компенсаторна - прагнення компенсувати певні недоліки, самостверджуватись.

Існує багато методів корекції девіантної поведінки. Майстренко В (б.д)., виділив 4 основні:

1. «метод руйнування негативного типу характеру - відновлення позитивного в поведінці та характері
2. метод перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості - переосмислення та переоцінка життєвого досвіду та зміна мотивації дітей
3. метод перебудови життєвого досвіду - регламентація етичної поведінки та обмеження негативних проявів, руйнування негативних елементів життєвого досвіду

4. методи попередження негативного і позитивного стимулювання поведінки - регулювання, коригування і стимулювання поведінки, діяльності і вихованості дітей»(Майстренко, б.д.)

Аналізуючи вище описані методи, вважаємо, що метод руйнування негативного типу характеру, метод попередження негативного і позитивного стимулювання поведінки можуть мати найбільш позитивний та продуктивний результат. Ці методи можуть мотивувати дітей на досягнення успіхів. У методі «реконструкції» характеру перша і головна задача — знаходження точки опори в етичному світі дитини. На першому етапі руйнування характеру встановлюються заборони. Наступний етап - чітке визначення задач подолання девіації, планування індивідуальної роботи з дитиною. В загальному, метод “реконструкції” характеру припускає поступове включення самовиховання в процес “виправлення” дитини.

Практикуючи будь-який з методів, таким чи іншим чином, неодмінно користуємось різними прийомами педагогічного впливу. У сукупності педагог поєднує різні форми, методи, засоби чи прийоми у процесі корекції поведінки дитини. І також, «дуже важливим чинником є позитивне ставлення дитини до самовиправлення - без розуміння, як це зробити, сподіватися на швидкий успіх в корекційно-педагогічній роботі з девіантними дітьми, на ефективність методів і прийомів педагогічного впливу не доводиться. Тільки при особистій зацікавленості дитини в самовихованні, при повному розумінні його необхідності і можливості доцільно застосовувати прийоми індивідуальної роботи з підлітком» - пише Скороход З.О. (Скороход, 2019).

Важливим напрямом подолання девіантної поведінки підлітків також є профілактична робота. Особливості профілактики осіб із девіантною поведінкою у своїх наукових дослідженнях висвітлювали Р.В. Козубовський (2019), Л.М. Вольнова (2016). Вчені вважають, що профілактика девіантної поведінки має бути цілісною, поетапною та структурованою.

Відповідно до досліджень Мигдасюк Л.І. (2021) (див. Рис. 1.2), профілактику девіантної поведінки можна поділити на три етапи:

- первинна;
- вторинна;
- третинна.

Рис. 1.1. Етапи профілактики девіантної поведінки (Мигдасюк, Демчук, Павлова, 2021).

На основі досліджень Мельничук О.Б. (2017) та Самойлова А.М. (2015), можна сказати, що три вищезазначені профілактичні етапи девіантної поведінки пов'язані між собою, але різняться за рівнем впливу відповідно до складності випадку. Первинна профілактика має більш інформативний характер, тобто інформування людей про наслідки негативних дій. Вторинна, у свою чергу - має обмежувальну дію, тобто обмежує поширення негативних явищ, зокрема, девіантну поведінку. І остання, третинна профілактика, спрямована на те, щоб розвивати стратегії поведінки, котрі входитимуть у межі загальноприйнятих норм.

Отже, ефективна корекційно-педагогічна робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки, може має базуватись на науково-обґрунтованих практиках, адаптованих до індивідуальних потреб кожної дитини. Методика корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які є схильними до девіантної поведінки - є складним процесом, що потребує різнобічного підходу. Одним із ключових елементів, котрі повинні бути включеними у ефективну методологію, є оцінка поведінки, емоційного стану та когнітивної діяльності людини. Ця оцінка має включати різноманітні тести, спостереження, анкетування, консультація з вчителями, соціальними працівниками тощо. Вкрай важливу роль у

попередженні девіантної поведінки дітей відіграють батьки та школа, а також профілактична робота з попередження девіантної поведінки у дітей.

1.3. Особливості роботи соціального педагога у корекційно-педагогічній роботі з дітьми девіантної поведінки.

Діти з відхиленнями у поведінці насамперед потребують уваги соціального педагога. Педагогічна практика стверджує, що серед учнів дедалі частіше більшає важковиховуваних. Саме таку категорію дітей класифікують як дітей з девіантною поведінкою. Важливо розуміти, що діти набувають цей “непривабливий” соціальний образ не при народженні, а під впливом різних факторів ризику. Їх може бути багато, наприклад:

- складне сімейне становище;
- несприятливе соціальне середовище;
- трудність адаптації у школі;
- відсутність виховного процесу вдома;
- відсутність допомоги дитині в процесі її розвитку тощо.

Соціальний педагог намагається негативні та позитивні впливи на дитину, вікові особливості дітей, їхні інтереси, здібності, ставлення до навчання, до сім’ї, їх спілкування поза школою та інше. Часто соціальний педагог працює в парі з практикуючим психологом, вони займаються вирішенням однакових проблем, проти шляхи їх вирішення у кожного різні, так як і різна специфіка їхньої професійної діяльності. Основними функціями, які виконує соціальний педагог при роботі з дітьми з девіантною поведінкою, можна вважати:

- здійснення соціально-педагогічного патронажу;
- вивчення особливостей розвитку та діяльності учнів в колективі;
- сприяння налагодженню позитивних міжособистісних взаємин у сім’ї чи іншому середовищі;
- посередництво між освітньою установою та сім’єю;

- спостерігати за дотриманням норм захисту прав дітей;
- розкриття талантів та здібностей у дітей з девіантною поведінкою;
- здійснювати первинну профілактику девіантної поведінки дітей;
- сприяти соціалізації та соціальній адаптації дітей;
- організовувати соціально значиму діяльність дітей в соціумі тощо.

Соціальний педагог має бути основним посередником між дитиною та всіма, хто її оточує: вчителі, батьки, опікуни, представники відомств тощо. Фахівець має право та зобов'язаний втрутитись в ситуацію, коли є загроза життю чи здоров'ю дитини. Наприклад, при жорстокому поводженні з дитиною, байдужому ставленні батьків до неї чи застосуванні насильства, адже це все є причинами виникнення девіантної поведінки, і основна задача соціального педагога попередити її виникнення. «На відміну від діяльності звичайного педагога навчального закладу, в роботі соціального педагога провідну роль грає не навчальна, а насамперед функція соціального захисту та допомоги. Фахівець сприяє соціально корисній діяльності дитини, формує систему взаємин у її середовищі та координує діяльність та взаємодію всіх суб'єктів соціального виховання. Соціальний педагог не може змінити внутрішній світ дитини без його власної волі, звичайно, проте може взаємодіяти та допомагати знайти шляхи вирішення для тих чи інших проблем чи завдань» (Панок, Луценко, 2014).

Мета діяльності соціального педагога полягає якраз у тому, щоб допомогти дитині подолати кризу. І саме правильно організована соціально-педагогічна діяльність є першим і найважливішим кроком до позитивного емоційного стану дитини. «Важливим напрямом діяльності соціального педагога є профілактика негативних форм девіантної поведінки у дітей. Соціально-педагогічна профілактика спрямована на виявлення, діагностику та корекцію девіантної поведінки у дітей з різними формами дезадаптації, що в даному випадку виражається в поведінці. Метою соціально-педагогічної профілактики можна визначити успішну соціалізацію дітей, на основі усунення негативних факторів, які сприяють формуванню девіантної поведінки» (Соціально-педагогічна діяльність щодо попередження негативних форм девіантної поведінки підлітків,

б.д.). У працях Л. Линник (2006) та В. Сорочинської (2003) наголошується, що виконуючи профілактичну функцію, фахівець соціально-педагогічної роботи:

- організовує систему профілактичних заходів щодо попередження відхилень у поведінці;
- організовує систему заходів соціального оздоровлення дітей;
- впливає на формування морально-правової стійкості особистості; (Линник, 2006), (Сорочинська, 2003).

Коротков (2013) виділяє основні функції роботи соціального педагога з дезадаптованими дітьми: (Див. Рис. 1.3)

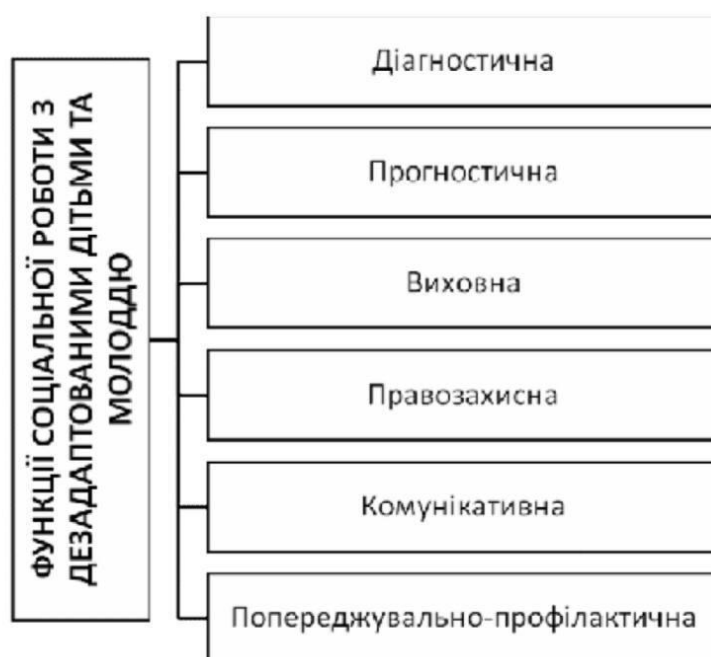

Рис. 1.2. Функції соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю (Коротков, 2013).

Охарактеризуємо їх детальніше:

Діагностична функція - спрямована на те, щоб виявити чинники ризику. На цій стадії збирається інформація про негативні фактори, які зумовлюють девіантну поведінку.

Особливістю прогностичної функції є те, що на основі поставленого діагнозу створюється програма, котра передбачає поетапні зміни та кінцевий результат корекції.

Зміст соціально-педагогічної діяльності та прийоми перевиховання соціально значущих рис визначаються виховною функцією.

Правозахисна функція передбачає побудову соціально-педагогічної діяльності на правовій основі, яка забезпечує дотримання та захист прав дитини.

Сутністю комунікативної функції є встановлення контактів між учасниками та обмін інформацією.

Функція попередження та профілактики спрямована на збереження досягнутих позитивних результатів та запобігання будь-яким потенційним рецидивам.

За Балакіревою О., Дупленком П. та Жогло І. (2012), головними завданнями соціально-педагогічної діяльності можна назвати:

- «забезпечення корекції, діагностики та консультування із соціально-педагогічного питання;
- здійснення превентивних заходів, запобігання депривації, дезадаптації, соціальної і педагогічної недбалості;
- консультування та спеціалізована допомога в належних спеціалістів;
- культурно-просвітницька діяльність;
- організація відпочинку клієнтів;
- організація підтримки та захист клієнтів;
- організація соціально-педагогічної профілактики та реабілітації;
- робота із проблемами клієнтів (застосування особистої методики);
- створення умов, котрі допоможуть компенсувати питання соціалізації» (Балакірева, Дупленко, Жогло, 2012).

До нормативно-правової бази, яка регулює соціальну роботу з дітьми, схильними до девіантної поведінки відносять: Конституція України (Конституція України, 1996), Закони України «Про охорону дитинства» (Про охорону дитинства, 2023), «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей,

2022), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, 2021) тощо.

Отже, соціальний педагог відіграє неабияку важливу роль у виявленні девіацій у підлітків та бере пряму участь у їх профілактиці, використовуючи різні форми та методи. За допомогою правильно організованої соціально-педагогічної діяльності, фахівець може допомогти дитині подолати кризу та стати на крок ближче до позитивного емоційного стану.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Девіантна поведінка за Безпалько О. (2009) - це система вчинків, які суперечать загальноприйнятим нормам у суспільстві і є одним із проявів соціальної дезадаптації. Загалом, є три основні види девіантної поведінки - деструктивна, асоціальна та протиправна. Як і будь яка дія, девіантна поведінка має внутрішній мотив, тобто причини її виникнення та особливості. Передумовами виникнення деструктивної поведінки слугують чимало соціокультурних чинників, а саме особливості сімейного виховання, вплив середовища, в якому перебуває дитина, вплив засобів масової інформації та багато інших. У сучасному світі частою причиною девіаціїу дітей стають політичні та соціально-економічні потрясіння.

Проблема девіації у дітей є частою особливо у сучасних умовах і вже є багато методів роботи з дітьми, у яких виявлено відхилення у поведінці та різні форми її корекції. Чотири основні методи корекції: метод руйнування негативного типу характеру, метод перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості, метод перебудови життєвого досвіду, методи попередження негативного і позитивного стимулювання поведінки (Майстренко, б.д.). Практикуючи будь-який з методів, таким чи іншим чином, неодмінно користуємось різними прийомами педагогічного впливу.

У випадках корекційно-педагогічної роботи з дітьми з девіантною поведінкою третьою особою між дитиною та оточенням є соціальний педагог, який виконує безліч функцій та профілактичних заходів для попередження девіантної поведінки. Метою діяльності соціального педагога є допомогти дитині подолати кризу та усунути фактори, які сприяють формуванню девіантної поведінки. І важливим напрямом у діяльності фахівця є профілактика негативних форм девіантної поведінки у дітей, головним завданням якої є виявити та

усунути причини та умови, які сприяють поширенню девіантної поведінки у дитячому середовищі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ТА КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НИМИ.

2.1. Опис методик проведеного дослідження

Методика дослідження - полягає в тому, що для корекційно-педагогічної роботи з дітьми схильними до девіантної поведінки необхідний індивідуальний підхід та розуміння причин, що її спричинили.

Експериментальна робота з проблеми дослідження проводилася у Бориславському ліцеї Бориславської міської ради з учнями 9-го класу. Всього в дослідженні взяло участь 23 учнів, з них 10 хлопців та 13 дівчат.

Метою даного дослідження - є вивчення девіантної поведінки дітей та складання плану корекційно-педагогічної роботи з ними в межах школи.

В ході емпіричного дослідження необхідно виконати наступні завдання:

- визначити рівень деструктивних тенденцій у поведінці дитини (вербальна, фізична агресія, непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, почуття провини) дитини;
- визначити типи акцентуацій характеру дитини, рівень її самооцінки та їх вплив на прояви агресивної поведінки дітей
- розробити корекційну програму для роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки;

Для визначення рівня деструктивних тенденцій у поведінці дитини було використано опитувальник Басса-Дарки (див. Додаток А) (Мельниченко, Степанюк, 2020). Метою цього тесту є визначити рівень девіантної поведінки дитини та прояви агресивності. Завданням соціального працівника, вчителя та батьків стає корекційна робота з дітьми які більш схильні до девіантної поведінки. Опитувальник складається з 75 тверджень, на які потрібно відповісти “так” або “ні”. Потім відповіді оцінюються за 8-ми значною шкалою, індексів

різних форм агресивних реакцій: фізична агресія (використання фізичної сили проти інших), непряма агресія (опосередковано спрямована проти іншої особи або взагалі не спрямована ні на кого), роздратування (стан, коли легко спровокувати на вираження негативних емоцій, таких як гнів або невічливість, навіть у відповідь на незначні перешкоди), негативізм (тип поведінки, що характеризується протидією), образа (почуття образи та неприязні до інших), підозрілість (обережність до оточуючих), вербальна агресія (вираження незадоволення в словесній формі) та почуття провини (відчуваються докори сумління). (Мельниченко, Степанюк, 2020)

У ключі до обробки результатів наводяться номери питань та оцінюються відповідно до того, якщо до певного запитання стоїть знак “+” то зараховується один бал, у випадку якщо відповідь на нього “так”, та, відповідно, якщо після номеру запитання стоїть “-”, то зараховується один бал лиш в тому випадку, якщо відповідно до ключа відповідь на це питання “ні”. Інші відповіді не будуть зараховуватись.

Наступним кроком було дослідити типи акцентуацій характеру цих учнів за допомогою опитувальника Леонгарда-Шмішека (див. Додаток Б) (Ракович, 2002). Виділені Леонгардом типи акцентуованих особистостей поділяються на: демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, гіпертимічний, дистимічний, тривожний, циклотимічний, афективний та емотивний. (Ракович, 2002). Підліткам запропоновано твердження щодо їхнього характеру, де можна обрати тільки відповіді “так” або “ні”, інших варіантів відповіді немає. Свою відповідь зазначали у бланку поставивши хрестик у вікні “так” чи “ні” навпроти цифри, яка відповідає номеру запитання. Після цього підраховується сума балів окремо щодо кожного з 10 типів акцентуацій характеру (ключ поданий у додатку Б).

«Ключ до опитувальника:

1. Гіпертимічний: «+»: 1, 12, 23, 34, 45, 56, 67, 78; «-»: немає.

Коефіцієнт: 3

2. Застрягаючий: «+»: 2, 14, 24, 35, 36, 57, 68, 79, 80; «-»: 13, 46, 58.

Коефіцієнт: 2

3. Педантичний: «+»: 3, 4, 15, 25, 26, 47, 48, 59, 69, 70, 81; «-»: 37.

Коефіцієнт: 2

4. Емотивний: «+»: 5, 16, 38, 49, 60, 71, 82; «-»: 27.

Коефіцієнт: 3

5. Тривожний: «+»: 17, 28, 39, 50, 61, 72, 83; «-»: 6.

Коефіцієнт: 3

6. Циклотимічний: «+»: 7, 18, 29, 40, 51, 62, 73, 84; «-»: немає.

Коефіцієнт: 3

7. Збудливий: «+»: 8, 19, 30, 41, 52, 63, 74, 85; «-»: немає.

Коефіцієнт: 3

8. Дистимічний: «+»: 9, 20, 42, 75, 86; «-»: 31, 53, 64.

Коефіцієнт: 3

9. Демонстративний: «+»: 10, 21, 22, 32, 43, 44, 65, 66, 76, 87, 88; «-»: 54.

Коефіцієнт: 2

10. Екзальтований: «+»: 11, 33, 55, 77; «-»: немає.

Коефіцієнт: 6

Використовуючи ключ, підраховуємо суму балів за кожною шкалою, і помноживши показник загального бала на коефіцієнт, отримаємо тип акцентуації» (Ракович, 2002).

2.2 Аналіз емпіричного дослідження

У дослідженні брало участь 23 учні 9-го класу. З них 10 (43%) хлопців та 13 (56%) дівчат.

Проаналізуємо результати, отримані в ході дослідження. Узагальнені результати методики Басса-Дарки подано у Таблиці 2.1.

<i>Тип агресивної поведінки</i>	<i>Кількість</i>	
	<i>учні</i>	<i>%</i>
фізична агресія	8	34%
вербальна агресія	15	65%
непряма агресія	11	47%
негативізм	10	43%
дратівливість	17	73%
підозрілість	12	52%
образа	7	30%
відчуття провини	5	21%

Таблиця 2.1. Форми та показники агресивної поведінки школярів (за методикою Басса-Дарки)

Як бачимо, найбільше для школярів характерним є дратівливість (73%), вербальна агресія (65%), підозрілість (52%). Тобто, для 17 осіб з групи характерною є негативна емоційна реакція, яка може призвести до агресивної поведінки, якщо її не контролювати належним чином. Більшість класу виражають вербальну агресію до ровесників (15 осіб). Поведінка таких дітей може спричинити емоційний стрес та погіршити стосунки між дітьми. Не можемо не звернути увагу і на 12 учнів, для яких характерною є підозрілість, що може бути ознакою занепокоєння або відсутністю довіри до інших. Для таких дітей важливо створити безпечне та сприятливе середовище, де діти почуватимуться комфортно, ділитимуться своїми почуттями тощо.

Решта показників (непряма агресія, негативізм, образа, фізична агресія, відчуття провини) також виявляються у діях учнів. 11 з них виражають свою

агресію опосередковано, у непрямий спосіб. Цей показник характеризується певним відчуженням, інколи і маніпулюванням. Інколи цей тип агресії важко визначити, проте він все одно може завдати шкоди школярам та їхнім соціальним стосункам. Опитування також виявило, що 10 респондентів демонструють негативізм, який може проявляти у вигляді, можливо, песимізму, загального негативного погляду на життя. Це може стати перешкодою як для особистого, так і для академічного успіху, тому дітям потрібно надавати підтримку, щоб розвинути більш позитивний світогляд. Про образу через пройдений тест-опитувальник, повідомили нам 7 учнів. Це почуття, частіше обумовлене невинуватими очікуваннями чи певним невдоволенням. Образа може виникати навіть через уявні емоційні страждання учнів.

Підсумовуючи ці результати, ми отримуємо цінну інформацію про типи агресивної поведінки опитаних учнів та негативних емоцій, які вони демонструють. Для шкіл важливо виявити першопричини негативної поведінки учнів та вирішувати проблем шляхом активного втручання та підтримки, щоб допомогти учням розвинути позитивні стосунки.

Наступним етапом у нашому дослідженні було визначення статевих відмінностей у проявах девіантної поведінки. Для кращого сприймання показників вони подані графічно на Рисунку 2.1.

Міжстатеві розходження в девіантності опитаних школярів

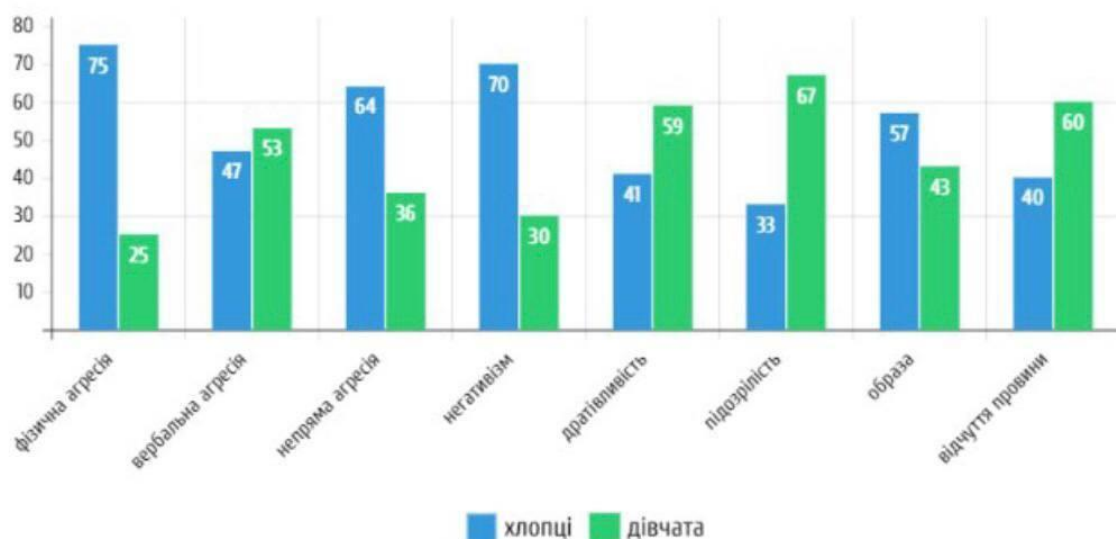

Рис. 2.1. Порівняння проявів девіацій у школярів за статтю (у%)

Як бачимо на діаграмі, результати опитування свідчать про те, що існують відмінності у типах агресивної поведінки хлопців та дівчат. Для хлопців притаманна більше фізична агресія, непряма агресія, негативізм. Фізична агресія може стосуватися такої поведінки, як, наприклад, штовхання, тоді як непряма агресія може включати такі дії, як поширення чуток чи пліткування. Негативізм відноситься до схильності чинити опір або протистояти іншим, часто в конфронтаційній манері. Дівчата більше демонструють такі поведінкові прояви, як дратівливість, відчуття провини, підозрілість. Такі види агресивної поведінки як словесна агресія та образа притаманні як для хлопців, так і для дівчат. Важливо зазначити, що ці висновки ґрунтуються на даних опитувальника і, можливо, не повна можуть відображати реальну поведінку.

Наступним кроком у дослідженні було дослідити типи акцентуацій характеру за допомогою методики Шмішека, у вище опитаних школярів і співставити їх з результатом анкетування Басса-Дарки.

Дані подані в діаграмі на рис. 2.2

Типи акцентуацій відповідно до опитування

Рис. 2.2. Результати опитувальника «Методика визначення акцентуацій характеру К. Леонгарда (модифікація Г. Шмішека)»

Відповідно до результатів опитування, ми бачимо, що найпоширенішим типом акцентуації характеру у опитаних школярів є гіпертимічний тип, виявлений у 22% дітей, що часто характеризується піднесеним настроєм, високою енергією, проте вони часто можуть бути імпульсивними та вдаватись до ризикованої поведінки. Циклотимічний тип виявлено у 16% резидентів. Такі школярі часто відчують перепади настрою, можуть бути навіть періоди депресії та їм важко контролювати свої емоції. Також, майже така ж частина учнів (14%), відчують імпульсивні емоції, є чутливими до відмов чи критики, їм властиво почуття старанності та обов'язку, тобто у них виявлено емотивний тип акцентуації характеру. Екзальтований тип виявлено також у 14% опитаних, що частіше проявляється як здатність захоплюватись, радіти, вони мають гарний смак, яскравість та щирість почуттів, проте інколи можуть бути схильними до паніки чи зміни настрою. Демонстративні особистості, які складають 9% опитаних учнів, характеризуються здебільшого рухливістю, жвавістю, але, що важливо, такий тип акцентуації характеру, часто проявляється прагненням показати своє лідерство, інколи і провокувати на конфлікти. Збудливий тип виявлено у 7% резидентів. Такі люди можуть бути недостатньо керованими, швидко впадати в гнів та мати низький поріг фрустрації, бути байдужими до свого майбутнього, жити тільки сьогоднішнім. Тривожні учні, які складають 6% від опитаних, характеризуються високим рівнем занепокоєння, їм важко приймати рішення та вони надмірно стурбовані через певні негативні результати тощо. Нарешті, застрягаючий, педантичний та дистимічний тип були виявлені у 4% кожен відповідно. Першим - важко адаптуватись до будь-яких змін, вони є частіше небалакучими.. Ті 4% резидентів, яким притаманний педантичний тип акцентуації характеру переважно є перфекціоністами, рідко вступають в конфлікти, приділяють особливу увагу порядку, чистоті тощо. Резиденти з дистимією відчують хронічне почуття смутку, поганого настрою та мають загострене почуття справедливості.

Загалом, ці результати дають змогу зрозуміти домінуючі риси особистості та схильності учнів, які брали участь в опитуванні.

Порівняльний аналіз результатів опитування за методикою визначення агресії Басса-Дарки та методикою визначення типів акцентуацій характеру Шмішека показує цікаві висновки. На перший погляд, немає чіткої кореляції між видами акцентуацій характеру та видами агресії. Наприклад, гіпертимічний тип, який виявлений у 22% резидентів може бути пов'язаний зі схильністю до вербальної агресії, яка виявлена у 65% опитаних за методикою Басса-Дарки. З іншого боку, тривожний тип, який виявлено у 6% студентів за методикою Шмішека, може бути пов'язаний із меншою схильністю до всіх видів агресії, виявлених студентами за методикою Басса-Дарки. Звісно, необхідно проводити роботу з учнями адаптовану до потреб кожного з та співпрацювати з учителями, батьками та соціальними працівниками для забезпечення позитивного результату.

2.3 Організація корекційно-педагогічної роботи з дітьми схильними до девіантної поведінки

Корекція, зазначають науковці, зокрема Потапова О. (2013), – це виправлення (часткове або повне) недоліків психічного і фізичного розвитку в дітей, порушення певної психічної функції, поведінки за допомогою спеціальних педагогічних засобів, методів, форм, заходів. Сам термін «корекція» вперше застосувався в дефектології відносно аномального розвитку дітей і трактувалася як сукупність дій, спрямованих на виправлення психічних та фізичних недоліків у розвитку дитини (Потапова, 2013).. Сьогодні цей термін застосовується у різних науках, в тому числі й соціальній роботі. «Корекційний розвиток дитини як процес, що спеціально організований, не існує поза корекційним навчанням і вихованням, відтак можемо говорити про корекційно-педагогічну роботу з дітьми, які мають певні проблеми не лише у своєму розвитку, а й під час процесу соціалізації. Саме корекційне навчання (як і виховання) визначається науковцями провідним чинником у розвитку дитини. А сам процес корекції розглядається як основа навчально-виховної роботи у закладі освіти» (Хохліна, 2015). Омельченко Я (2008). зазначає, що «найбільш успішними техніками, які зарекомендували себе

у роботі з дітьми, що зазнали впливу тяжких стресових чинників, виявились техніки тілесно зорієнтованої психотерапії, арт-терапії (малювання, ліплення з пластиліну та глини), пісочної психотерапії, ігрової психотерапії”.

До інноваційних методів попередження девіантної поведінки О. Яремінко (2005) відносить «педагогічні дискусії, конкурси, диспути, соціально-комунікативні тренінги, тренінги особистісного зростання, ситуаційні вправи, рольові і ділові ігри, дебати, мозкові штурми, використання психомалюнку» (Яремінко, 2005)

Корекційно-педагогічна робота з дітьми, які є схильними до девіантної поведінки є важливою у підлітковому віці, щоб в подальшому уникнути серйозних наслідків. Так як існує багато чинників та факторів, котрі зумовлюють девіантну поведінку у школярів. У процесі нашої експериментальної роботи ми визначили найбільш агресивні форми поведінки учнів (за методикою Басса-Дарки (Мельниченко, Степанюк, 2020)) та їх взаємоз'язок з акцентуаціями характеру (за методикою Леонгарда-Шмішека (Ракович, 2002)). Базуючись на результатах дослідження, які описані в пункті 2.2, метою корекційної роботи є надати дітям інструменти та підтримку, що необхідні для розвитку більш позитивної моделі поведінки та покращення стосунків з оточуючими. Тому, робота на усунення девіантної поведінки, на нашу думку, має включати декілька компонентів, які відповідають потребам та особливостям дітей нашої досліджуваної групи.

Основними елементами, які варто включити в програму корекційно-педагогічної роботи є:

- групова та індивідуальна робота - з учнями слід проводити групову та індивідуальну роботу, щоб допомогти вирішити соціальні, емоційні чи поведінкові проблеми, що є збудниками їх девіантної поведінки.
- тренування соціальних навичок - щоб допомогти дітям навчитись врегульовувати конфлікти, побудувати здорові стосунки з оточуючими. Для цього їм може не вистачати певних соціальних навичок.

- залучення батьків та академічна підтримка - батьки повинні брати участь у корекційно-педагогічній роботі, щоб надавати інформацію та ресурси для підтримки прогресу їхніх дітей, а школа, в свою чергу, також брати активну участь у корекційній програмі на чолі з штатним соціальним працівником та класним керівником, щоб допомогти досягти успіху.

Отже, відповідно до визначених форм корекційно-педагогічної роботи з учнями, першим є групова та індивідуальна робота. Відповідно до результатів дослідження, ми виявили, що для більшості учнів характерними є дратівливість, вербальна агресія та підозрілість, тобто це може бути причиною поганих стосунків між дітьми. Тому, для того щоб вирішити ці поведінкові та емоційні потреби є необхідність в тому, щоб шкільний соціальний педагог провів з ними групову роботу. На початку роботи, учні повинні розділитись в малі групи по 3-4 у кожній та вибрати одну спільну мету, над якою вони б хотіли працювати разом до кінця навчального року як група та представити її решту класу. Це може бути продуктивним способом перенаправити їхню поведінку на позитивний результат. Створення спільної мети допоможе школярам зосередити свою енергію на чомусь позитивному. Таким чином, вони зможуть розвивати командну роботу та навички спілкування, що є важливим кроком для подолання агресії і направлення її в позитивне та корисне русло. Після представлення мети, група повинна скласти покроковий план дій та терміни досягнення цієї мети. У цей момент соціальному працівнику важливо допомогти учням у подоланні перешкод та обов'язково відзначати їх успіх та правильність мислення тощо, що допоможе дітям почуватись впевненіше та мати мотивацію для виконання задуманого.

Через деякий час, оптимально 1 тиждень, провести повторну групову роботу з дітьми, проте вже у формі рольової гри. Наприклад, знову ж таки рандомним методом розділити учнів на нові групи по 3-4 осіб (важливо, щоб кожного разу, коли проводиться групова робота, формувались нові групи, для того щоб бачити їх взаємодію один з одним, їх ставлення один до одного та давати учням можливість виходити з своєї зони комфорту, тобто працювати не тільки з друзями а й з усіма однокласниками). Після розподілу, кожній групі

надати сценарій, який пов'язаний з девіантною поведінкою. Це може бути бійка, знущання, булінг в школі, крадіжка тощо. Відповідно до отриманого сценарію, кожна з груп розіграти його перед класом та показати, як можна вирішити дану ситуацію (приклад наведено у Додатку В). Такий приклад групової роботи, буде корисним інструментом для учнів з девіантною поведінкою, оскільки дають можливість попрактикуватись у вирішенні конфліктних ситуацій та прийнятті рішень. Це також допоможе розвинути емпатію та наглядно показати, як їхні дії можуть впливати на інших, так як серед опитаних учнів виявлено 34% , які можуть бути здатними до фізичної агресії.

Після проведення цієї групової роботи, доцільним буде дати домашнє завдання учням, яке полягає в тому, щоб кожен з них поміркував над своєю поведінкою, та змінами, які б хотіли вони зробити. Дуже добре, якщо цей пункт учні виконають у письмовій формі, написавши особисту рефлексію. Багато з учнів можливо буде соромитись своїх роздумів тощо, тому пропонується зробити це анонімно. Проаналізувавши роздуми учнів, можна буде розуміти їх загальний настрій та наскільки вони готові змінювати свою поведінку.

Наступним кроком є допомогти учням розвинути соціальні навички, котрі можуть допомогти їм в подальшому будувати позитивні стосунки з іншими та уникати девіантної поведінки. Для того, щоб зосередитись на ключових соціальних навичках, пропонується проведення різних тренінгів для учнів, із залученням дотичних фахівців. Цей процес можна розділити орієнтовно на 8 тижнів, по одній сесії щотижня орієнтовно 40-60 хв на кожну. Першим кроком є провести ознайомче заняття з самим поняттям соціальних навичок, обговорити вплив девіантної поведінки на соціальні взаємодії (приклад наведено у Додатку В). За даними дослідження, яке проводилось за методикою Леонгарда - Шмішека, ми побачили, що більшість учнів, мають піднесений настрій та високу енергію, проте направляють неправильно. 22% опитаних часто бувають імпульсивними та вдаються до ризикованої поведінки. Інша частина учнів є чутливими до відмов чи критики в їхню сторону, у них часто бувають перепади настрою та їм важко контролювати свої емоції. Через це часто виникають труднощі у спілкуванні та

соціалізації. Тому, наступним кроком для коригування соціальних навичок є обговорити з учнями важливість ефективного спілкування та надати базові знання щодо активного слухання та вербального спілкування. Третім етапом є допомогти учням зрозуміти важливість емпатії, визначати та розуміти почуття інших. Завдяки тренуванню емпатії, учні зможуть зменшити свою агресивну поведінку та розвинути соціальну обізнаність. Четвертий та п'ятий тиждень тренінгу соціальних навичок доцільно присвятити навичкам вирішенню конфліктів та керування гнівом. Тут важливо пропрацювати стратегії вирішення конфліктів таких як компроміс, посередництво, переговори тощо. Також, обговорити та апробувати методи управління гнівом, наприклад вправи глибокого дихання та інше. Після цього учні будуть готові до обговорення того, як протистояти негативному тиску з боку однолітків наприклад, та будувати позитивні стосунки з ними. Навчаться стратегіям вирішення проблем, що допоможе їм розвинути позитивні механізми подолання девіантної поведінки, навички критичного мислення тощо. Останньою сесією слід зробити огляд всіх соціальних навичок, які були в програмі та рефлексувати з учнями щодо того, як змінився прогрес та що ще потрібно вдосконалити.

Впроваджуючи усі вищеописані кроки в реальність, важливо не забувати, що одну з головних ролей у корекційно-педагогічній роботі з дітьми схильними до девіантної поведінки відіграють батьки та вчителі. Учні з девіантною поведінкою потребують постійної підтримки. Співпраця між батьками та працівниками школи має важливе значення для розробки та впровадження ефективних заходів на подолання девіантної поведінки. Це може передбачати обмін інформацією про поведінку та настрої дітей, регулярне інформування про потреби тощо. Линник (2006) пише, що “соціальний педагог є з’єднувальною ланкою між педагогами-предметниками, класним керівником і шкільним психологом. Йому належить чільна роль при організації соціально-педагогічної профілактичної роботи, соціально-педагогічної просвіти батьків та роботи з громадськістю”. Також є дуже важливим той факт, що батьки можуть моделювати хороші комунікативні навички та приклади вирішення певних конфліктних

ситуації вдома, в той час як вчителі можуть моделювати позитивні соціальні взаємодії та навички вирішення проблем у класі. Батьки спільно з працівниками школи мають надавати емоційну підтримку учням, вислуховуючи їхні проблеми, даючи поради та підтверджувати їхні почуття.

Таким чином, батьки та вчителі є незамінними партнерами корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які є схильними до девіантної поведінки. Надаючи постійну підтримку, моделюючи правильну та позитивну поведінку, забезпечуючи відповідальність тощо вони можуть допомогти дітям досягти успіху як у школі так і за її межами.

Отже, корекційно-педагогічна робота з дітьми схильними до девіантної поведінки включаючи тренінги, групові та індивідуальні роботи, співпрацю батьків та вчителів має вирішальне значення для допомоги учням розвинути свої навички, стати успішними, незалежними та стійкими до певних труднощів у подальшому житті попередньо розвинувши позитивну поведінку та вмюючи ефективно керувати своїми емоціями.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Провівши ряд певних досліджень серед учнів, зокрема, за методиками Басса-Дарки та Леонгарда-Шмішека, ми виявили рівень деструктивних тенденцій та типи акцентуації характеру резидентів та відповідно до цього складено корекційно-педагогічну програму, яка спрямована на подолання та профілактику девіантної поведінки у підлітків. Результати опитування дали змогу зрозуміти домінуючі риси особистості та схильності учнів, які брали участь в опитуванні. За допомогою вищевказаних методик, ми зрозуміли, в якому напрямку потрібно рухатись в процесі складання корекційної програми, щоб адаптувати її до потреб усіх учнів та, зокрема, кожного особисто.

Загалом, основними пунктами корекційно-педагогічної роботи визначено групову та за потреби індивідуальну роботу з дітьми, тренування соціальних навичок, залучення батьків та академічна підтримка з боку школи включаючи класного керівника, шкільного психолога та інших членів команди. Основним завданням корекційно-педагогічної роботи, спрямованої на подолання девіантної поведінки у дітей є надати їм постійну підтримку, розвинути навички критичного мислення, стратегії вирішення конфліктів, тренування соціальних навичок, долати агресію та направляти її в правильне русло. Важливо виявити першопричини негативної поведінки учнів та вирішувати проблем шляхом активного втручання та підтримки, щоб допомогти учням розвинути позитивні стосунки.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження та беручи до уваги різні трактування терміну “девіантна поведінка”, було визначено, що це певна система вчинків, котрі не відповідають загальноприйнятим нормам у суспільстві та проявляються у вигляді неадаптованості, порушень процесів самореалізації та нездатністю контролювати власну поведінку. Це явище, яке є спровоковане рядом чинників, зокрема економічними, педагогічними, культурними, психологічними, біологічними чи навіть політичними потрясіннями. Девіантна поведінка може проявлятися як у молодших класах, так і в підлітковому віці, і в основному буває трьох видів: деструктивна - шкода, яка заподіяна лише собі; асоціальна - шкода завдана і собі і соціальним спільнотам; протиправна - порушення моральних та правових норм. Найчастіше, деструктивна поведінка зумовлена невдалою соціалізацією підлітків.

Так як існує безліч різних методів корекції девіантної поведінки, у цій роботі, ми зупинились на чотирьох, можливо, найбільш поширених. Це є:

- метод руйнування негативного типу характеру;
- метод перебудови самосвідомості;
- метод перебудови життєвого досвіду;
- метод попередження негативного і позитивного стимулювання поведінки.

Практикуючи будь-який з цих методів, ми можемо поєднати форми, засоби чи прийоми у процесі корекції поведінки дитини. Проте, дуже важливо пам'ятати, що найголовнішим чинником - є особиста зацікавленість дитини в самовихованні та її позитивне ставлення до самовиправлення. Не менш важливою є профілактика девіантної поведінки, яка поділяється на три етапи: первинна, вторинна та третинна.

Особливо важливим пунктом у корекційно-педагогічній роботі з дітьми, схильними до девіантної поведінки є участь у ній соціального педагога, адже саме він може часто знайти позитивні впливи на дітей, враховуючи їх здібності, інтереси, спілкування з друзями і родичами тощо. І основними функціями роботи фахівця вважаємо:

- здійснення соціально-педагогічного патронажу;
- визначення особливостей розвитку учнів;
- сприяння налагодженню особистих взаємозв'язків;
- посередництво між школою та родичами;
- здійснення первинної профілактики девіантної поведінки, попереджуючи її прояви;
- сприяння соціалізації дітей;
- організацію соціально значимої діяльності тощо.

Тобто, основною метою втручання соціального педагога є допомогти дитині подолати кризу та правильно організувати подальшу діяльність.

Резидентами дослідження девіацій у підлітків стали 23 учні 9-го класу Бориславського ліцею Бориславської міської ради. Спочатку було проведене письмове опитування за допомогою методики Басса-Дарки на визначення агресивної поведінки. Після обробки даних, отримали такі результати форм та показників агресивної поведінки школярів:

- фізична агресія - 34% учнів;
- вербальна агресія - 65% учнів;
- непряма агресія - 47% учнів;
- негативізм - 43% учнів;
- дратівливість - 73% учнів;
- підозрілість - 52% учнів;
- почуття образи - 30% учнів;
- відчуття провини - 21% учнів.

Підсумовуючи вищевказані результати, ми отримали цінну інформацію про типи агресивної поведінки опитаних учнів та виявили негативні емоції, які вони демонструють.

Після цього, було проведене ще одне дослідження за допомогою опитувальника Леонгарда-Шмішека для визначення типів акцентуацій характеру. Після опрацювання даних отримали такі результати:

- гіпертимічний тип виявлений у 22% учнів;
- циклотимічний тип - 16% учнів;
- емотивний тип - 14% учнів;
- екзальтований тип - 14% учнів;
- демонстративний тип - 9% учнів;
- збудливий тип - 7% учнів;
- тривожний тип - 6% учнів;
- застрягаючий, педантичний та дистимічний типи по 4% кожен.

Загалом, ці результати дали змогу зрозуміти домінуючі риси особистості та схильності учнів, які брали участь в опитуванні.

На основі отриманих результатів та зроблених висновків - складена програма корекційно-педагогічної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Метою корекційної роботи було визначено надати дітям інструменти та підтримку, що необхідні для побудови більш позитивної моделі поведінки та покращення стосунків з оточуючими. Ключовими елементами корекційно-педагогічної програми стали такі моменти:

- групова та за потреби індивідуальна робота з учнями;
- тренування соціальних навичок, з метою навчитись врегульовувати конфлікти та будувати здорові стосунки з оточуючими;
- залучити батьків та шкільних працівників для ефективнішого результату.

Отже, дотримуючись всіх перерахованих кроків, можна допомогти учням розвинути свої навички, стати стійкими до труднощів у житті, розвинути

позитивну поведінку та вміти ефективно керувати своїми емоціями, уникаючи девіантної поведінки у будь-яких її проявах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакірева О., Дупленко П., Жогло І. (2012). Соціальні умови попередження девіантної поведінки молоді на сучасному етапі. 58-65.
2. Безпалько, О. В. (2009). Соціальна педагогіка (схеми, таблиці, коментарії). 208.
3. Вдовиченко, К. С. (2019, 3 грудня). Робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/robota-z-ditmi-shilnimi-do-deviantnoi-povedinki-186771.html>
4. Вольнова Л.М. (2016). Профілактика девіантної поведінки підлітків. 188.
5. Гарасимів Т.З. (2016). Історіографічні дослідження проблеми девіантної поведінки: тенденції та напрямки. 173-181. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5729/vnulpurn201685029.pdf>
6. Девіантна поведінка: форми, види, причини, профілактика. (2018, 18 листопада). Retrieved from <https://ukr.media/psihologiya/379091/>
7. Зверева Т.М. (б.д.). Збірка ігор та вправ для формування соціальної зрілості підлітків з ООП. Retrieved from <https://naurok.com.ua/zbirka-igor-ta-vprav-dlya-formuvannya-socialno-zrilosti-pidlitkiv-z-ooop-229832.html>
8. Знаковська Н. В. (2014). Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. 90-95. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_17.
9. Козубовський Р.В., Шелевер О.В. (2019). Профілактика девіантної поведінки молодших школярів. 99-103.
10. Конституція України. (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Коротков П.В. (2013). Профілактика та корекція девіантної поведінки молоді у діяльності соціальних служб. 98-102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_22.
12. Ларін, Д. І. (2018, 20 липня). Методика діагностики показників та форм агресії Басса-Дарки. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/metodika-diagnostiki-pokaznikiv-ta-form-agresii-bassa-darki-23373.html>
13. Линник Л.М. (2006). Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками. 22. Retrieved from <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/c572ef4b325f63e2a564a008193bdfec.pdf>
14. Магдисюк Л.І., Федоренко Р.П. (2019). Практикум психологічного консультування в юридичній сфері. 320.
15. Майстренко В. Методи роботи з важкими учнями. (б. д.). Retrieved from <http://ukped.com/statti/zagalna-pedagogika/5463-metody-roboty-z-vazhkymy-uchniamy.html>
16. Мельниченко О., Степанюк О.. (2020). Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників. 132. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/471051.pdf>
17. Мельничук О.Б. (2017). Основи психоконсультування та психокорекції. 389.
18. Мигдасюк Л.І., Демчук В.Б., Павлова В.Б. (2021). 9-17. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20853/1/Scientific.pdf>
19. Нечипоренко Т.М. (2019, 26 лютого). Критерії визначення учня як особи з девіантною поведінкою. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/vistup-kriterii-viznacenna-ucna-ak-osobi-z-deviantnou-povedinkou-114762.html>
20. Омельченко Я. (2008). Психологічна допомога дітям з тривожними станами. 112.
21. Панок В.Г., Луценко Ю.А. (2014). Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки. 11-20. Retrieved

- from <https://docplayer.net/65389767-Psihologo-pedagogichna-robota-z-ditmi-shilnimi-do-proyavu-deviantnoyi-delinkventnoyi-povedinki.html>
22. Потапова О.В. (2013). Теоретичний аспект проблеми корекції девіантної поведінки у дітей. *Наука і освіта*. 187–190.
 23. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей, Закон України № 20/95-ВР (2022) (Україна). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>
 24. Про охорону дитинства, Закон України № 2402-III (2023) (Україна). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
 25. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, Закон України № 2558-III (2021) (Україна) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>
 26. Ракович Н.К. (2002). Практикум з психодіагностики особистості. Тест-опитувальник Шмішека та Леонгарда. 248. Retrieved from <https://srcaltufevo.ru/uk/oprosnik-shmisheka-akcentuacii-haraktera-rasshifrovka-test-oprosnik.html>
 27. Рущенко І.П. (2015). Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. 268
 28. Самойлов А.М. (2015). Організація самовиховання підлітків у процесі педагогічної профілактики девіантної поведінки. 97-102.
 29. Скороход З.О. (2019). Методи виправлення девіантної поведінки підлітків у навчальних закладах різного типу. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/naukova-robota-metodi-vipravlenna-deviantnoi-povedinki-pidlitkiv-u-navcalnih-zakladah-riznogo-tipu-119231.html>
 30. Сорочинська, В. (2003). Профілактика негативних явищ серед учнівської та студентської молоді (наркоманія, алкоголізм, СНІД).
 31. Соціально-педагогічна діяльність щодо попередження негативних форм девіантної поведінки підлітків (б.д). 46. Retrieved from <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/c572ef4b325f63e2a564a008193bdfec.pdf>

32. Стегній О.Г. (2007). Девіантна поведінка. У І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк ... та Я. С. Яцків (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-23844>
33. Хохліна О.П. (2015). До проблеми суті корекційно-розвивальної роботи в спеціальному освітньому закладі. Синьова В.М., Гаврилова О.В. (ред.). 323-333. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37489/1/%D0%A5%D0%BE%D1%85%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%9F.,%20%D0%A1%D1%83%D1%82%D1%8C%20%D0%BA%D0%BE%D1%80-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8.pdf>
34. Циноборенко І.С. (2020, 21 січня). Профілактика та попередження асоціальної поведінки учнів. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/seminar-praktikum-dla-vciteliv-profilaktika-i-poperedzenna-asocialnoi-povedinki-v-ucniv-198260.html>
35. Шаш А.Р. (2014). Деструктивні емоційні стани учнів. Соціально-психологічні аспекти проблеми. 3-7. Retrieved from https://4vpupo.org.ua/download/psychology/05_destruktyvni_emotsijni_stany.pdf
36. Яремінко О. О. (2005). Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика. 196.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник за методикою Басса-Дарки (Мельниченко, Степанюк, 2020).

- «1. Часом я не здатен перебороти бажання заподіяти іншим шкоду.
2. Іноді пліткую про людей, яких не люблю.
3. Я легко дратуюсь, але швидко заспокоююсь.
4. Якщо мене ласкаво не попросять, я не виконаю прохання.
5. Я не завжди отримую те, що мені належить.
6. Я знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо я не схвалюю поведінку друзів, я даю їм це відчутти.
8. Коли мені доводилося обдурювати кого-небудь, я відчував нестерпні докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Я ніколи не дратуюся настільки, щоб розкидуватися речами.
11. Я завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, у мене виникає бажання порушити його.
13. Інші вміють майже завжди користуватися сприятливими обставинами.
14. Я тримаюся насторожі з людьми, які ставляться до мене дещо ліпше, ніж я очікував.
15. Я часто не погоджуюся з людьми.
16. Іноді мене обтяжують думки, яких я соромлюсь.
17. Якщо хтось першим ударить мене, я не відповім йому.
18. Коли я дратуюся, я грюкаю дверима.
19. Я куди дратівливіший, ніж здається оточуючим.
20. Якщо хтось вдає із себе начальника, я завжди роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.

22. Я гадаю, що багато людей мене не люблять.
23. Я не зможу втриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Люди, що ухиляються від роботи, мусять почувати провину.
25. Той, хто ображає мене і мою сім'ю, запрошується на бійку.
26. Я не здатний на брутальні жарти.
27. Розлютовуюся, коли з мене насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавалися.
29. Майже кожен тиждень я бачу когось, хто мені не до вподоби.
30. Досить багато людей задрять мені.
31. Я вимагаю, щоб люди поважали мене.
32. Мене пригнічує те, що я мало роблю для своїх батьків. Інструкція. Уважно прочитайте кожне висловлювання. Якщо воно підходить вам, поставте поруч знак «+», якщо не підходить, то «-».
33. Люди, які постійно знущаються з нас, варті того, щоб їх ставили на місце.
34. Я ніколи не буваю похмурих від злості.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось дратує мене, я не звертаю уваги.
37. Хоч я ніколи не показую цього, але мене іноді гризе заздрість.
38. Іноді мені здається, що з мене насміхаються.
39. Навіть якщо я гніваюся, то не вдаюся до лайки.
40. Мені хочеться, щоб мої гріхи пробачили.
41. Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось і вдарить мене.
42. Коли виходить не по-моєму, я іноді ображаюсь.
43. Іноді люди дратують мене однією своєю присутністю.
44. Немає людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: «Ніколи не довіряти чужакам».

46. Якщо хтось дратує мене, я готовий висловити все, що я про нього думаю.
47. Я роблю багато такого, про що потім шкодую.
48. Якщо я роздратуюсь, я можу вдарити когось.
49. Із дитинства я ніколи не виявляв спалахів гніву.
50. Часто почуваю себе, мов діжка з порохом, що ось-ось вибухне.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко ладнати.
52. Я завжди розмірковую про те, які потаємні причини змушують людей робити приємне мені.
53. Коли на мене кричать, відповідаю тим самим.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Я відчуваю страх не рідше й не частіше за інших.
56. Я можу пригадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав першу-ліпшу річ.
57. Іноді я відчуваю, що готовий першим кинутись у бійку.
58. Іноді я відчуваю, що життя поводить мене зі мною несправедливо.
59. Раніше я думав, що більшість людей говорить правду, але зараз я не вірю в це.
60. Я лаюся тільки через злість.
61. Коли я роблю щось неправильно, то відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав мені слід використати фізичну силу, я вдаюся до неї.
63. Іноді я виражаю свій гнів тим, що грюкаю кулаком по столу.
64. Я буваю грубий з людьми, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, що хотіли б мені нашкодити.
66. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона на це заслуговує.
67. Я часто думаю, що жив неправильно.
68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.

69. Я не засмучуюсь через дрібниці.

70. Мені рідко спадає на думку, що люди намагаються розлютити чи скривдити мене.

71. Я часто тільки вдаюся до погроз, але не збираюся їх реалізувати.

72. Останнім часом я став занудою.

73. Під час суперечки я часто підвищую голос.

74. Здебільшого я намагаюся приховувати своє негативне ставлення до людей.

75. Я ліпше поступлюся своїми принципами, ніж сперечатимусь.»
(Мельниченко, Степанюк, 2020)

ДОДАТОК Б

Тест-опитувальник Шмішека та Леонгарда (Ракович, 2002).

- «1. Чи є ваш настрій загалом веселим і безтурботним?
2. Чи сприйнятливі ви до образ?
3. Чи траплялося вам іноді швидко заплакати?
4. Чи завжди ви вважаєте себе правим у тій справі, яку робите, і ви не заспокоїтесь, доки не переконаєтесь у цьому?
5. Чи вважаєте себе сміливішим, ніж у дитячому віці?
6. Чи може ваш настрій змінюватися від глибокої радості до печалі?
7. Чи знаходитеся ви в компанії в центрі уваги?
8. Чи бувають у вас дні, коли ви без достатніх підстав перебуваєте в похмурому та дратівливому настрої і ні з ким не хочете розмовляти?
9. Чи серйозна ви людина?
10. Чи можете ви надихнутися?
11. Чи підприємливі ви?
12. Чи швидко ви забуваєте, якщо вас хтось образить?
13. Чи м'якосердна людина?
14. Чи намагаєтесь ви перевірити після того, як опустили листа в поштову скриньку, чи не залишилося воно висіти в прорізі?

15. Чи завжди ви намагаєтеся бути сумлінним у роботі?
16. Чи відчували ви в дитинстві страх перед грозою чи собаками?
17. Чи вважаєте ви інших людей недостатньо вимогливими один до одного?
18. Чи сильно залежить ваш настрій від життєвих подій та переживань?
19. Чи завжди ви прямодушні зі своїми знайомими?
20. Чи часто ваш настрій пригнічений?
21. Чи був у вас раніше істеричний напад або виснаження нервової системи?
22. Чи схильні ви до станів сильного внутрішнього занепокоєння чи пристрасного прагнення?
23. Чи важко вам довго просидіти на стільці?
24. Чи боретесь ви за свої інтереси, якщо хтось чинить з вами несправедливо?
25. Чи могли б ви вбити людину?
26. Чи сильно вам заважає косо висить гардина або нерівно настелена скатертина настільки, що вам хочеться негайно усунути ці недоліки?
27. Чи відчували ви в дитинстві страх, коли залишалися одні в квартирі?
28. Чи часто у вас без причини змінюється настрій?
29. Чи завжди ви старанно ставитеся до своєї діяльності?
30. Чи швидко ви можете розгніватись?

31. Чи можете ви бути веселим безшабашно?
32. Чи можете ви іноді повністю перейнятися почуттям радості?
33. Чи підходите ви для проведення розважальних заходів?
34. Чи висловлюєте ви зазвичай людям свою відверту думку з того чи іншого питання?
35. Чи впливає на вас кров?
36. Чи охоче ви займаєтеся діяльністю, пов'язаною з великою відповідальністю?
37. Чи схильні ви заступитися за людину, з якою вчинили несправедливо?
38. Чи важко вам входити до темного підвалу?
39. Чи виконуєте ви кропітку чорну роботу так само повільно та ретельно, як і улюблену вами справу?
40. Чи є ви товариською людиною?
41. Чи охоче ви декламували у школі вірші?
42. Чи тікали ви дитиною з дому?
43. Чи важко ви сприймаєте життя?
44. Чи були у вас конфлікти та неприємності, які так виснажували вам нерви, що ви не виходили на роботу?
45. Чи можна сказати, що ви при невдачах не втрачаєте почуття гумору?
46. Чи зробите ви першим крок до примирення, якщо вас хтось образить?

47. Чи любите ви тварин?
48. Чи підете ви з роботи або з дому, якщо у вас там щось гаразд?
49. Чи мучать вас невизначені думки, що з вами чи вашими родичами станеться якесь нещастя?
50. Чи вважаєте ви, що настрої залежить від погоди?
51. Чи ускладнить вас виступити на сцені перед великою кількістю глядачів?
52. Чи можете ви вийти з себе і дати волю рукам, якщо вас хтось навмисне грубо розсердить?
53. Чи багато ви спілкуєтесь?
54. Якщо ви будете чимось розчаровані, чи прийдете у відчай?
55. Чи подобається вам робота організаторського характеру?
56. Чи вперто ви прагнете своєї мети, навіть якщо на шляху зустрічається багато перешкод?
57. Чи може вас так захопити фільм, що сльози виступлять на очах?
58. Чи важко вам заснути, якщо ви цілий день розмірковували над своїм майбутнім чи якоюсь проблемою?
59. Чи доводилося вам у шкільні роки користуватися підказками чи списувати у товаришів домашнє завдання?
60. Чи важко вам піти вночі на цвинтар?

61. Чи стежите ви з великою увагою, щоб кожна річ у домі лежала на своєму місці?
62. Чи доводилося вам лягти спати в хорошому настрої, а прокинутися в пригніченому і кілька годин залишатися в ньому?
63. Чи можете ви легко пристосуватися до нової ситуації?
64. Чи є у вас схильність до головного болю?
65. Чи часто ви смієтеся?
66. Чи можете ви бути привітними з людьми, не відкриваючи свого істинного ставлення до них?
67. Чи можна вас назвати жвавою і жвавою людиною?
68. Чи сильно ви страждаєте через несправедливість?
69. Чи можна назвати вас пристрасним любителем природи?
70. Чи є у вас звичка перевіряти перед сном або перед тим, як піти, чи вимкнено газ і світло, чи закриті двері?
71. Чи похливі ви?
72. Чи буває, що ви відчуваєтеся на сьомому небі, хоч об'єктивних причин для цього немає?
73. Чи охоче ви брали участь у юності у гуртках художньої самодіяльності, у театральному гуртку?
74. Чи тягне вас іноді дивитися в далечінь?

75. Чи дивитеся ви на майбутнє песимістично?
76. Чи може ваш настрій змінитись від найвищої радості до глибокої туги за короткий період часу?
77. Чи легко піднімається ваш настрій у дружній компанії?
78. Чи переносите ви злість тривалий час?
79. Чи сильно ви переживаєте, якщо горе трапилося в іншої людини?
80. Чи була у вас у школі звичка переписувати лист у зошиті, якщо ви поставили на нього ляпку?
81. Чи можна сказати, що ви більш недовірливі та обережні, ніж довірливі?
82. Чи часто ви бачите страшні сни?
83. Чи виникала у вас думка проти волі кинутися з вікна, під поїзд, що наближається?
84. Чи стаєте ви радісним у веселому оточенні?
85. Чи легко ви можете відволіктися від обтяжливих питань і не думати про них?
86. Чи важко вам стримати себе, якщо ви розлютитесь?
87. Чи волієте ви мовчати (так) чи ви балакучі (ні)?
88. Чи могли б ви, якщо довелось б брати участь у театральній виставі, з повним проникненням і перетворенням увійти в роль і забути про себе?» (Ракович, 2002)

ДОДАТОК В

Приклад проведення тренінгів спрямованих на корекцію девіантної поведінки у опитаних підлітків

Програма заняття для ознайомлення з поняттям соціальних навичок:

Вступне слово:

“Доброго дня, клас! Мене звати Наталя, і сьогодні ми поговоримо з Вами про соціальні навички та вплив девіантної поведінки на соціальні взаємодії. Так як Ви уже учні 9 класу, то зараз відбувається вирішальний період у Вашому соціальному розвитку, починається етап, коли соціальні взаємодії стають більш важливими. Тому, важливо розуміти, який вплив на інших можуть мати Ваші дії та як вдосконалювати соціальні навички, для створення позитивної взаємодії. Сьогодні ми будемо ознайомлюватись з поняттям соціальних навичок та як вони впливають на Ваше життя та спробуємо розглянути приклади того, як девіантна поведінка може впливати на наші соціальні зв'язки. Буду рада попрацювати з кожним із Вас!”

Спершу, поділити учасників на групи 3-4 особи та задати питання “Що Ви розумієте під фразою “соціальні навички”?”. Дати кожній групі по 5 хвилин на обговорення та записати по 5 ідей від групи на окремому листі паперу. Після цього обговорити ідеї кожної групи та згрупувати схожі і обговорити коротко їхні відповіді, попросивши навести приклад.

Після цього провести невеличку вправу-гру.

Вправа “Спілкування - це здорово!” (Зверєва, б.д.)

«Мета: розвиток в учасників навичок ефективного спілкування; сприяння формуванню власного позитивного образу приємного співрозмовника.

Ведучий пропонує кожному учаснику індивідуально скласти перелік того, що повинен робити та яким має бути співрозмовник, щоб із ним було приємно спілкуватись. Тобто, кожен складає власний список: “Мені приємно спілкуватися з людиною, коли...”

Ведучий пропонує учасникам написати плакат: “ Добре спілкуватись, коли співрозмовник...” . На плакаті записуються лише ті пропозиції, які після обговорення приймаються групою.

Питання для кінцевого обговорення:

- Які із зазначених на плакаті якостей і вмінь притаманні Вам?
- Чи мають бути ці вміння та якості у Вас?
- Що для цього потрібно робити?» (Зверєва, б.д.)

Заключне слово ведучого:

“Отже, ця вправа допомогла нам уявити себе впевненими та компетентними комунікаторами, підвищити свою самооцінку та призвести до успішної взаємодії з іншими. Також, вона допомагає розвинути позитивний образ себе як приємного співрозмовника та покращити свої навички спілкування. Дякую Вам за проведений разом час з користю. Сподіваюсь, що ознайомившись сьогодні із загальним поняттям соціальних навичок, Ви будете використовувати їх у повсякденному житті та допомагати іншим робити те ж саме. І на домашнє завдання, до нашої наступної зустрічі попрошу Вас заповнити власний аркуш роздумів, а саме письмово поміркувати про свої соціальні навички, як їх можна покращити, щоб запобігти девіантній поведінці та сприяти позитивній соціальній взаємодії. Дякую!”

Приклад рольової гри:

Вступне слово ведучого:

“Отже, друзі, сьогодні ми візьмемо участь у захоплюючій рольовій грі, яка допоможе нам розвинути соціальні навички та вміти знаходити шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Булінг - це серйозна проблема, яка має негативний вплив як на кожного особисто, так і на всю шкільну спільноту. У цій грі ми досліджуватимемо сценарії булінгу та працюватимемо над вирішенням та запобіганням такої поведінки. Закликаю усіх взяти участь в цій грі та впродовж заняття досліджувати та аналізувати різні стратегії вирішення проблем. Метою цієї гри є розвинути Ваші соціальні навички такі як активне слухання, емпатія,

вирішення конфліктів тощо. І Ви краще зрозумієте вплив булінгу на окремих осіб та на спільноту в цілому.”

Після цього обираємо 4 учнів та роздаємо ролі кожному учаснику - хуліган, жертва, вчитель та спостерігач. Група повинна розіграти сценарій, наприклад, знущання у школі під час перерви. Кожен учасник зіграє призначену йому роль. Після цього приступаємо до групового обговорення. Спершу кожен учасник, розповідає, що він відчував та які емоції у нього викликала дана ситуація. Потім влаштувати міні мозковий штурм, де задати учням питання:

- Що може зробити школа, щоб запобігти булінгу?
- Що можуть робити жертви, щоб захистити себе?
- Як допомогти в даній ситуації хулігану змінити свою девіантну поведінку?